

ДЕЈАН КРСТИЋ

**ТИМОЧКО СЕЛО
СТАЊЕ, ПРОБЛЕМИ, ПОТЕНЦИЈАЛИ**

Библиотека *Пограничје*
књига двадесет и трећа
Оснивач проф. др Драгољуб Б. Ђорђевић

ТИМОЧКО СЕЛО
СТАЊЕ, ПРОБЛЕМИ, ПОТЕНЦИЈАЛИ

Аутор
др Дејан Крстић

Издавачи
Прометеј, Нови Сад
Универзитет у Нишу – Машински факултет
Народни музеј Зајечар

За издаваче
Зоран Колунџија
проф. др Ненад Т. Павловић
др Дејан Крстић

Рецензенти
проф. др Ђура Стевановић
проф. др Драгољуб Б. Ђорђевић
проф. др Драган Тодоровић

Лектор и коректор
др Љубиша Рајковић Кожељац

Компјутерска припрема
Мирољуб Никић Мања
Дејан Недељковић

Корице
Прометеј, Нови Сад

Штампа
«Свен» Ниш

Тираж
500

ISBN 978-86-515-1223-3

ДЕЈАН КРСТИЋ

ТИМОЧКО СЕЛО

СТАЊЕ, ПРОБЛЕМИ, ПОТЕНЦИЈАЛИ

2017

**Зборник од водећег националног значаја
припремљен је у оквиру пројекта 179013**

**ОДРЖИВОСТ ИДЕНТИТЕТА СРБА И НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА
У ПОГРАНИЧНИМ ОПШТИНАМА ИСТОЧНЕ И
ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ**

**који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет,
а финансира га Министарство просвете, науке
и технолошког развоја Републике Србије**

САДРЖАЈ

УВОД
7

СЕЛО ОШЉАНЕ
9

СЕЛО ГРЛИШТЕ
37

УЧИТЕЉ У МАЛОЈ СЕОСКОЈ ШКОЛИ
57

САМОЋА У СТУБЛУ
73

ПОЉОПРИВРЕДНО ДОМАЋИНСТВО
СТОЈАНОВИЋ У МАРИНОВЦУ
89

«ЕКОИНЖЕЊЕРИНГ» МАЛИ ИЗВОР :
ЗНАЧАЈАН ПОТЕНЦИЈАЛ СУЖЕНИХ МОГУЋНОСТИ
107

САБОР НА КАДИБОГАЗУ :
ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ГРАНИЧНИХ САБОРА
117

МАНАСТИР СУВОДОЛ :
«НАЈСВЕТИЈЕ» МЕСТО ТИМОЧКОГ КРАЈА
151

КУЛТНА МЕСТА КАО ПОТЕНЦИЈАЛ РУРАЛНИХ СРЕДИНА
175

О АУТОРУ
203

УВОД

Иако сам рођен у граду, пореклом сам са села, тако да сам од рођења имао контакт са њим, и оно је врло рано постало, и до данас остало, предмет мог интересовања. Ова веза са селом утицала је и на мој избор животног позива – етнологије и антропологије. Мада ме је одувек интересовала и савремена проблематика руралних средина, до 2010. године више сам се бавио традиционалном сељачком културом као етнолошким наслеђем. Те 2010. године част ми је учинио проф. др Драгољуб Ђорђевић, угледни социолог из Ниша, понудивши ми да будем члан његовог тима на научном пројекту *Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије*, са којим је конкурисано код Министарства за науку и технологију Републике Србије и који се, уз финансијску подршку овог министарства, успешно спроводи од почетка 2011. године, већ више од шест година. Тако сам ушао у нову професионалну фазу, у којој доминира бављење савременим друштвеним појавама, укључујући и оне у руралним срединама.

Иако су учесници поменутог пројекта имали могућности да се, везано за проблематику пограничних општина источне и југоисточне Србије, баве и темама по слободном избору, имали су и задужења да, у оквиру посебних пројектних задатака, који су, по правилу, резултирали посебним зборницима радова, обрађују поједине теме на територијама општина и градова за које су задужени. С обзиром на то да живим и радим у Зајечару, задужен сам да у оквиру ових пројектних задатака обрађујем теме са територије овог града. Због тога се највећи број мојих радова објављених током рада на пројекту односи на зајечарски крај, али се неки односе и на друштвене појаве са територије општине Књажевац, из које сам пореклом, коју добро познајем и на коју се у највећој мери односе моји етнолошки радови. Сви моји радови написани у оквиру овог пројекта могу се сврстати у четири групе: 1. радови о тимочком селу (са територија Зајечара и Књажевца), 2. радови о граду Зајечару, 3. радови о регионалним идентитетима, 4. радови о текстовима из XIX века о књажевачком крају.

Пошто су сви ови радови «разбацани» у различитим зборницима, часописима и другим издањима, најчешће недоступним широј читалачкој јавности, укључујући и ону локалну на коју се садржаји радова односе, појавило се мишљење да их по претходно наведеном темама треба објединити у посебне књиге. Груписани и смислено поређани у посебним књигама (а унеколико и допуњени) они ће, сматрам, бацити додатно светло на поједине друштвене појаве и проблеме.

У овој књизи дати су сви моји радови који се односе на проблематику савремених руралних средина. Тачније, реч је о девет радова, који су везани за тимочко село. Аутор неких од ових радова сам само ја, а неке потписују и коаутори. Сâм сам потписао радове о производној металској фирми у Малом Извору, о граничном сабору на превоју Кадибогаз, о манастиру Суводолу и о култним местима као потенцијалу руралних средина. Радове о селу Грлишту, о учитељу у сеоској школи, о усамљеној старијој особи и о сеоском пољопривредном газдинству са мном је као коаутор потписао проф. др Драган Коковић из Новог Сада, а рад о селу Ошљану Борислав Станојевић из Зајечара. Међутим, носилац израде и ових коауторских радова био сам ја – за радове које потписује и проф. Коковић сâм сам обавио теренска истраживања и написао текстове које је он, у својству супервизора, погледао и у понечему допунио, а у случају рада који потписује и Бора Станојевић, он је имао улогу информатора и сакупљача дела података и, такође, као добар познавалац овог села, супервизора који је контролисао да се не поткраде нека нетачност. С обзиром на ове чињенице везане за моју улогу у писању ових радова, коаутори су се сложили да ова књига буде потписана само мојим именом.

Сви радови су се у тренутку писања односили на савремено стање тимочких руралних средина, али су већ после кратког времена (а писани су и објављивани у периоду од пет година, од 2011. до 2015. године) донекле губили на актуелности. Неки од њих би, због протока времена од тренутка писања и објављивања, могли да се допуне новим подацима. Ипак, то би захтевало нова истраживања, која није увек лако спровести, па сам одлучио да и овом приликом буду објављени у изворном облику, само са мањим допунама. У њима су само ту и тамо извршене лекторске интервенције. Једино је у раду о граничном Сабору на Кадибогазу, ради исправке једне нетачности, убачен нови мањи одељак. У фуснотама, под знаком звездице стављеним на наслове радова, дате су информације где су и када радови већ објављени, а код рада о Сабору на Кадибогазу и информација шта је додато у односу на ранији текст. Код неких радова у прилогу су додате још неке фотографије. Осим тога, уједначен је и начин навођења литературе и извора.

Иако је далеко од тога да обухвати сву проблематику савременог тимочног села, ова књига, чини ми се, даје прилично јасан пресек стања у њему. Оно је само представник села ширег подручја југоисточне Србије, погођеног страшним и алармантним демографским, инфраструктурним, привредним и свеколиким другим пропадањем. Њен садржај се, међутим, не односи само на регистровање стања и проблема, већ и на сагледавање потенцијала и могућности развоја. Надам се да ће она утицати како на припаднике локалне средине тако и на оне који имају моћ одлучивања на вишим инстанцама да учине позитивне кораке ка спасавању и унапређењу руралних средина, што је, уосталом, и основни циљ пројекта у оквиру којег је њен садржај настао.

СЕЛО ОШЉАНЕ*

Географске карактеристике

Село Ошљане¹ (на дијалекту *Ошља́не*) налази се у североисточном куту општине Књажевац, на северним обронцима Старе планине, у географској области Тимок, поред српско-бугарске државне границе. Од општинског центра прве куће удаљене су 19 км, а најдаље 25 км, док су од Минићева, некадашњег административног (до 1967. године) а сада гравитационог центра, најближе куће удаљене 6 км а најдаље 12 км. Атар Ошљана граничи се са атарима села Селачка, Витковац, Петруша и Ново Корито, а са источне стране његова граница поклапа се са државном границом.

Атар је један од већих у општини Књажевац, износи 4031.34.09 ха, и брдско-планинског је карактера (види Рајковић 1990). Најнижа тачка је на око 350 метара надморске висине (место *Плђча*), а највиши врх *Трђ клђданца* висок је 1.106 м. У атару доминирају и врхови *Трђсак* 1.001 м, *Јаношђца* 982 м, *Смђловица* 908 м, *Планиншђ дел* 832 м, *Ивђнска глђма* 695 м, *Здрђвча* 687 м, *Вђрдиште* 663 м, *Їгриште* 646 м, *Чђка* 644 м, *Градскђ глђма* 575 м и *Турђјђчка глђма* 544 м. У њему постоје зоне кречњачких голети, букових шума, храстових шума, ливада и обрадивих површина. Реч је о живописном еколошком природном амбијенту. Овај део Старе планине налази се у Парку природе 2. категорије.

Насеље је разбијеног типа – има три засеока: *Стђро Селђ*, *Бђлбрадич* и *Клисђра*, и седам махала, које гравитирају ка неком од заселака: ка Старом Селу махале *Кђњшђ дел* и *Рђка*, ка Белбрадичу махале *Балдовђновица* и *Нђшковци*, Клисура се дели на две веће ма-

* Рад је, под насловом *Ошљане (Књажевац)*, објављен у зборнику радова: *Село у пограничју источне и југоисточне Србије*, ур. Драгољуб Б. Ђорђевић, Ђура Стевановић, Драган Тодоровић, Београд : Службени гласник, Завод за проучавање села, 2012, стр. 149-179.

1 Пореклом сам по мајци из Ошљана, а Борислав Станојевић, који је сакупио значајан број података за овај рад, и рођен је у њему. Уз то, нас двојица годинама већ сакупљамо грађу о овом селу. Подаци изнесени у овом раду плод су наших знања насталих, с једне стране, живљењем и борављењем у њему, а с друге стране истраживањем његове прошлости и садашњости. Наше занимање за ово село као резултат има и неколико мојих етнолошких радова, у којима се приказује традиционална култура становника овог села, као и неколико наших чланака у локалном листу *Торлак*, који се односе на савремена дешавања у њему (види списак литературе и новинских чланака на крају рада). Разуме се, за потребе овог рада извршена су додатна истраживања.

хале, *Горњу Клисѹру* и *Долњу Клисѹру*, а Долњој Клисуре гравитира издвојена махала *Луково*. Село је некада било збијеног типа, а постало је разбијеног типа половином XIX века расељавањем из Старог Села на имања (Станојевић 1940, 495, 496). Засеоци Старо Село, Белбрадич и махале Луково и Нешковци збијеног су типа, а заселак Клисуре и махале Коњсћи дел, Река и Балдовиновица разбијеног. Уз изузетке (Коњсћи дел и Балдовиновица), насељени делови смештени су уз водотокове три реке: Старо Село и махала Река уз *Ошља́нску реку*, Белбрадич и махала Нешковци уз *Белбрадичку реку*, а Клисуре са махалом Луково уз реку *Клисѹру* (у коју се претходне две уливају). Засеоци и махале распоређени су у облику четвороугла (његове три стране чине долинице поменутих река), чије су стране у правцу запад-исток око 5 а у правцу север-југ 2,5 км. Најниже куће су на око 350 м (Луково) а највише на око 570 м надморске висине (горњи део Белбрадича). Све куће су на присојним странама, осим мањег броја кућа у засеоку Клисуре. Заселак Клисуре са махалом Луково налази се поред асфалтног пута Минићево – гранични превој Кадибогаз (овај пут, који иде поред реке Клисуре, у Минићеву се укључује на магистрални пут Зајечар – Књажевац, односно Ниш – Кладово). У махали Луково искључује се асфалтни пут који «кружно» повезује Реку, Старо Село, Коњсћи дел, Балдовиновицу, Белбрадич, Нешковце и поново се укључује у Горњој Клисуре. Село је и пољским путевима повезано са атарима суседних села.

СТАНОВНИШТВО

У атару Ошљана има трагова људског живота из античког и средњевековног периода. На врховима *Јаноши́ца* у реону Старог Села и *Градска гла́ма* у реону Белбрадича и Клисуре била су мања војна утврђења из римског периода, која су имала и своја подграђа. Испод Градске гламе је и црквина из касноантичког периода, коју народ зове *Баби-Добина црква*. (види Станојевић 1940, 495) У центру Старог Села, око Задружног дома, и изнад центра, у махали *Рт*, ископавају се гробови. У реону Старог Села постоји топоним *Селиште*, који указује да је ту некада било село, изнад којег се, на брду *Свети Илија*, ископавају остаци гробља. Гробови су налажени и у дворишту Основне школе у Клисуре (Станојевић 1940, 496), као и на месту *Белбрадички рт*. И у другим деловима атара Ошљана мештани су наилазили на средњевековне гробове (Тимок 1959).

У турским дефтерима Видинског санџака из 1454-1455. године помиње се село *Ослан* са 10 домаћинстава и две удовице, а и село *Белобрадиче* са 13 домаћинстава (Боянич-Лукач 1975, 69, 70). Село *Ослан* помиње се и у турском попису Видинског санџака из 1466. године, када је имало 20 породица, два нежењена и једну удовицу (Бојанић 1973, 35). *Ослан* и *Белбрадич* помињу се и у попису Видин-

ског санџакака 1560. године, али без података о броју домаћинстава (Боянич-Лукач 1975, 114, 129).

Годину дана после присаједињења тимочких крајева кнез-Милошевој Србији, 1834. године, извршен је попис становништва, према којем је Ошљане имало 69 домаћинстава и 405 становника. За цео тимочки крај карактеристична је велика демографска експанзија током друге четвртине и друге половине XIX века, те од овог пописа број становника Ошљана континуирано расте све до пописа 1910. године, када достиже број од 1845. Потом мање-више стагнира до пописа 1953. године, од када, па све до данас, континуирано опада. Наиме, 50-их и 60-их година XX века, услед нагле индустријализације земље, дошло је до масовног исељавања у град и запошљавања у непољопривредним делатностима. Потом у наредним деценијама до данас број становника опада природним изумирањем старије популације која је остала на селу. Данас, 2011. године, према пребројавању које је извршио Борислав Станојевић (јун 2011. године), у селу има 216 становника. У Старом Селу са Коњским Делом и Реком има 105, у Белбрадичу са Балдовиновичом и Нешковцима 27, и у Клисури са Луковом 84 становника. Становништво је, осим ретких изузетака, старачко, преко 70 година.

Максимални број домаћинстава, 369, село је имало 1948. године, а данас има 103. Старо Село са Коњским Делом и Реком има 52, Белбрадич са Балдовиновичом и Нешковцима 14 и Клисура са Луковом 37 живих домаћинстава. 41 домаћинство има само једног члана (Старо Село 19, Белбрадич 7 и Клисура 15). Већину живих домаћинстава редовно посећују потомци, који углавном живе у градовима Књажевац, Зајечар и Бор. Има и празних домаћинстава које потомци из ових градова одржавају и повремено посећују.

Становништво Ошљана у етнокултурном и идентитетском смислу припада регионалној групи *Торлаџи* (види Крстич 2000; Крстић 2002; 2004а; 2004б; 2014) и има српски национални идентитет.

Привреда

Становништво Ошљана било је и остало скоро искључиво пољопривредно. За овај крај уопште карактеристичан је специфичан традиционални пољопривредни систем, чија је одлика такозвано *сваштарење*, у којем су заступљени ратарство, сточарство, живинарство, воћарство, повртарство, виноградарство, дрварство, а неки појединци као допунско занимање имају пчеларство. Просечна величина обрадивог земљишног поседа је око 2,5 до 3 ха. Земљу мештани обрађују сопственим тракторима и прикључним машинама, мотокултиваторима и комбајнима. Производи се скоро искључиво за сопствене потребе, а невелики тржни вишкови су јагњад, телад, млеко и сир. Тренутно у селу има 33 говеда у 19 домаћинстава (Ста-

ро Село 13 грла у 9 домаћинстава, Белбрадич 11 грла у 5 домаћинстава, Клисуре 9 грла у 5 домаћинстава). Осам ошљанских пчелара има тренутно око 400 кошница.

У селу нема привредних организација. Свега неколико људи је запослено у Зајечару и Књажевцу. Велики је број пензионера (око 80 % укупног броја становника), и из Фонда запослених и из Фонда пољопривредника. Постоји тенденција да се парови, по правилу они који су рођени у Ошљану, после пензионисања враћају у село и почињу да се баве пољопривредом. То су углавном пензионери који су били са службама у Зајечару, Бору и Књажевцу. Током 70-их и 80-их година било је и радника у иностранству (5 у Немачкој, 6 у Француској, 3 у Шведској) и у другим републикама Југославије (1 у Словенији и 1 у Македонији), али после пензионисања углавном су се вратили у село (осим 2 из Немачке и 2 из Словеније и Македоније).

Кућа и привредне зграде

У селу је још увек у функцији један број кућа од чатме саграђених између два светска рата, обично са кухињом, две собе и ходником, у доњем нивоу са каменим подрумом. Највећи број кућа је саграђен 60-их година XX века од ручно прављене цигле, сличног распореда као и претходне, такође углавном са каменим подрумима. У последњој деценији XX века у Старом Селу изграђене су две нове куће, а последњих неколико година у изградњи је једна нова кућа у Горњој Клисури. У селу нема викендица.

Куће су окружене економским објектима. Амбари су од дрвета са кошем за кукуруз и каменим подрумом, и углавном су стари, с почетка XX века или из времена између два светска рата, мада има и новијих од цигле, грађених половином XX века. Још увек има и штала са плевњама или посебних плевњи из овог периода од камена, чатме и дрвета, али је, као и у стамбеној изградњи, 60-их година изграђен велики број штала са плевњама од ручно прављене цигле. 80-их година XX века изграђен је један број штала са плевњама од бетонских блокова. Штале са плевњама углавном имају и просторе (шупе) за смештај пољопривредних машина. Из овог периода је и једна већа модерна штала од бетонских блокова у Старом Селу, за тов већег броја јунади.

Комунална инфраструктура

Због веће количине снежних падавина (континентална клима, топла лета, хладне зиме) и велике површине речних сливова, село је у пролећним и јесењим данима богато водом, а у летњем периоду, због топлих и сушних лета, речни водотокови и потоци, често и потпуно, пресахњују. Вода речних водотокова некад се користила за рад

23 мање приватне, обично ортачке, воденице (на Ошљанској реци 10, на Белбрадичкој реци 3 и на реци Клисуре 10) и за наводњавање башти. Данас је још по неко користи за наводњавање башти. У функцији су данас само две воденице на реци Клисуре (једна у Горњој Клисуре, а једна у махали Луково), али се не користе. Остале су потпуно нестале или су у лошем стању. Уместо воденица, за млевење сточне хране користе се млинови на струју, а за људску исхрану житарице се мељу у *Дебелчком млину* (код села Дебелица, недалеко од Минићева). Године 2009. у Горњој Клисуре направљена је једна приватна мини-хидроелектрана, која је у систему Електропривреде Србије, и од које власник остварује приходе. Ово је једина хидроцентрала у географској области Тимок (више их има у суседним старопланинским књажевачким областима Заглавак и Буџак).

У атару села има већи број кладенаца, а по количини воде истичу се два већа извора у Старом Селу и Белбрадичу, која носе исти назив – *Врелó*. Раније, када је било више људи у селу, сви кладенци су одржавани и њихова вода се користила за пиће. Данас се одржава само мањи број. У сушним периодима вода са кладенаца у самом селу користи се за пиће и за појење стоке. Неки кладенци уређени су каптирањем, а од неких су направљене и јавне чесме. У атару села има шест јавних чесми, од чега четири у насељима, а две у пољу. 30-их година XX века направљене су две чесме у засеоку Доња Клисура – на месту *Лескóвац*, близу тадашње жандармеријске станице, и на месту *Бóбук*, код школе и општине. 70-их година направљена је спомен-чесма на Врелу у Старом Селу, а 80-их у Горњој Клисуре код скретања за Белбрадич. Од две пољске чесме, једна је близу засеока Старо Село, на месту *Топли́к* (шири потес *Сéлиште*), а друга је близу засеока Белбрадич на месту *Брeс*.

У свим засеоцима и махалама има већи број бунара, прављених углавном половином XX века. Од половине 60-их до краја 70-их година направљено је самоорганизовањем мештана 30 водовода (Клисура 10, Белбрадич 11 и Старо Село 9), каптирањем појединих извора и спровођењем до домаћинства. Ови водоводи и данас су у функцији. Број домаћинства по једном водоводу је од једног до 30.

Село нема канализацију, а само мањи број кућа има септичке јаме. Електрификација целог села извршена је крајем 50-их година XX века. Електричне водове још увек држе старе дрвене бандере, тако да је електрична мрежа у лошем стању. Сокаци имају уличну расвету само у засеоку Старо Село, и то од 2004. године (види Торлак 2005а).

До половине XX века село је имало само колске путеве, о којима је бринула сеоска општина, тачније одржавани су обавезним радом мештана у организацији општине. Колски пут Минићево – гранични превој Кадибогаз 50-их година XX века замењен је макадамом. Потом је макадам направљен и према засеоцима Старо Село и Бел-

брадич. 70-их година ови правци су асфалтирани, а 80-их година је (залагањем неких утицајних људи родом из села) направљен асфалтни пут и од Старог Села, преко Коњског дела и Балдовиновице до Белбрадича, те је тиме село добило «кружни» асфалтни правац који повезује све засеоке. Последњих година, због одржавања граничног сабора на превоју Кадибогаз код Новог Корита у последњој трећини јула месеца, једном годишње, пред Сабор, правац Минићево – Кадибогаз детаљније се сређује (крпљење рупа и чишћење траве и шибља поред пута), а јула 2007. године у засеоку Клисуре асфалтом је пресвучено и неколико дужих деоница (види Торлак 2007в). У исто време асфалтом је пресвучено и неколико дужих деоница до Старог Села и кроз њега (види Торлак 2007в). Поред делова села који се налазе на поменутих путним правцима који повезују засеоке, приликом првобитног асфалтирања, 70-их година XX века, урађено је и око 500 м асфалта према махали *Џурџинци* у засеоку Белбрадич. Остали сеоски сокаци остали су неасфалтирани. Августа 2004. године у засеоку Старо Село асфалтиран је пут дужине 420 м од центра засеока, преко махале *Ћт*, до излаза према пољу, који користи цео заселак са својим махалама (види Торлак 2005а). Године 2007. изграђен је асфалтни пут и према староселској махали *Тополовци* (види Торлак 2007в). Сви остали путеви у атару су колски. Због одустајања од обраде појединих парцела, поготово у удаљенијим деловима атара, многи путеви се не користе, те их захвата шибље, губе се. Због учесталијег умирања становништва, у инфраструктурном смислу значајна су и два колска пута према сеоском гробљу, један из Старог Села, а један из махале Река, из правца Клизуре. Ова два пута су јула 2010. године проширена и пошљунчана (види Торлак 2010в).

Иначе, када је реч о сеоском гробљу (иако је разбијног типа, село има једно гробље недалеко од засеока Старо Село на месту званом *Крушавица*), Месна заједница повремено (на неколико година) организује његово чишћење од дрвећа, шибља и траве (види Торлак 2006а).

Извожење смећа није регулисано. Део смећа се изгори у шпоретима и казанима за печење ракије, а остатак извози ко где стигне, обично у сеоске потоке. Ипак, због малог броја становника, може се рећи да овом ситуацијом природа није знатније угрожена. Године 2010. Месна заједница Минићево је у Минићеву организовала сакупљање пластичних флаша (ПЕТ амбалаже) и направила пункт за њихово пресовање. Да би овај пункт имао стално запослене, потребне су веће количине пластике, па се планира сакупљање и у околним селима, рачунајући и Ошљане.

Село је телефон и до најдаљих кућа добило 1985. године (телефонска централа је смештена у Задружном дому у Клисури). Године 2005, током новембра и децембра, стара телефонска централа за села Ошљане и Ново Корито замењена је новом полудигиталном

централом, капацитета 380 бројева за оба села (види Торлак 2006а). Међутим, због дотрајалости телефонских водова, и данас има честих прекида веза. У Ошљану, према телефонском именику, има 120 претплатника, а од тога 32 броја су у кућама у којима нема сталних житеља. Село је због рељефности терена само делимично покривено мобилном телефонијом (најближи предајник је у Минићеву). Због овакве конфигурације терена често има проблема и са телевизијским сигналом (у зависности од положаја махале или засеока у односу на репетитор на Тупижници).

Село има статус Месне заједнице, и њен Савет, који чине мештани изабрани на изборима за Месне заједнице, бави се искључиво комуналним инфраструктурним проблемима (путеви, електрична мрежа, јавна расвета, телефон, уређење гробља). Међутим Савет (који одржава седнице три-четири пута годишње) није довољно активан због недостатка мештана који су спремни да се активније и на зналачки начин укључе у реализовање одређених проблема села. Оваква ситуација доводи и до тога да општина Књажевац за ову месну заједницу издваја релативно мала финансијска средства.

Сеоски јавни објекти

У селу има неколико сеоских јавних објеката. У Доњој Клисури су 1927. године од цигле направљене школска зграда и посебна зграда са два учитељска стана, које су за школске потребе коришћене до гашења школе 1975. године. Ове зграде стоје и данас, али су у руинираном стању и пропашће уколико у ближој будућности не дође до санације.

Између два светска рата од чатме су изграђене мање задружне зграде – две у Горњој Клисури и по једна у Доњој Клисури и Старом Селу. 50-их година XX века, као део општег таласа изградње Задружних домова (Јовановић 2000, 77-206), у Ошљану су саграђена два дома, један већи у Доњој Клисури за потребе целог села и један мањи у Старом Селу (дом у Старом Селу коришћен је и за истурено одељење Ошљанске школе 50-их и 60-их година XX века). Због тога су у Старом Селу и Доњој Клисури током времена порушене старе задружне зграде чатмаре, у Горњој Клисури једна и данас стоји и повремено се користи, а једна је пресељена у заселак Белбрадич, ради задовољавања потреба овог засеока. Основна намена Задружних домова, осим коришћења мањих просторија за сеоске продавнице, амбуланте, месну канцеларију и друге опште потребе, била је одржавање приватних весеља – свадби, крштења и испраћаја у војску, као и зборовна бирача. Дуго, и током 80-их, па и почетком 90-их година XX века, за ове намене су их користили и потомци из градова. Последње славље (крштење) у великом Задружном дому у Клисури одржано је половином 90-их, и он се од тада не користи. Он има салу

(са инвентаром), која је могла да прими око 700 људи, и осам просторија за друге намене. Сада је у руинираном стању и ван функције, осим што се у њему налази телефонска централа. Задружни дом у Старом Селу, где има нешто више људи, коришћен је и током 2000-их, мада веома ретко, за прославе *Српских Нових година*, сеоске заветине, организована дружења Ошљанаца и слично. Он има салу (са инвентаром) за око 300 људи и још четири просторије, у релативно је добром стању, али се његове просторије, осим једне за продавницу прехранбене робе, углавном не користе.

У Старом Селу је крајем 70-их година XX века саграђена мања зграда од бетонских блокова за прихват откупљеног млека, која стоји, али се више не користи. Од истог материјала у истом периоду саграђене су и две зграде за заштиту путника од атмосферских падавина на аутобуским стајалиштима у Горњој Клисури и на Ошљанској реци. Све јавне зграде се углавном не користе, јер мали број преосталих, углавном старих, становника, за тим нема потребе.

Од јавних објеката треба поменути и седамнаест култних места, и то у реону Старог Села: *Мáli Спáсовдан* (свети храстов гај и камени крст), *Свети Илúја* (храст и камени крст), *Свети Никóла* (храст, камени крст и остаци дрвеног крста), *Свети Рáнђел* (храст), *Свети Ђóрђа* (камени крст и почетком 90-тих година XX века направљен вењак), *Трóјица* (храст и камени крст), *Света Мари́ја* (култни извор са каменим крстом), *Цáр Костаdún* (култни извор са каменим крстом), *Елéнин мáнастир* (црквина); у реону Белбрадича: *Виdовдан* (два камена крста, неколико култних стабала и два, 2008 и 2011. године саграђена, вењака) и два култна храста на две различите локације непосредно једном свецу; у реону Клисуре: *Свети Рáнђел* (свети храстов гај са каменим крстом), *Свети Еремúја* (камени крст), *Петрóвден* (камени крст са кулним стаблом шљиве), *Свети Ћúрик* (три култна стабла са остацима каменог и дрвеног крста), *Баби-Дóђина црква* (црквина).

Јавни објекти су и два споменика жртвама ратова. Први је споменик испред Задружног дома у Клисури са именима палих партизана и умрлих ратних заробљеника у Немачкој из Ошљана у току Другог светског рата. Око овог споменика простор је био парковски уређен, али сада је запуштен. Други је спомен-чесма *Врелó* у Старом Селу, на којој је табла са уклесаним именима погинулих и умрлих Ошљанаца у Првом светском рату и погинулих партизана и умрлих заробљеника у Немачкој у току Другог светског рата.

Задовољавање животних потреба

Варошица Минићево, без обзира на то што више нема статус административног центра (раније, од 1872. до 1955, центар Тимочког среза, а затим, од 1955. до 1966, центар општине Минићево),

остала је гравитациони центар Ошљанаца. Она је одувек била место за задовољавање многих њихових животних потреба које нису могли да задовоље у селу, а сада, када више у овом смислу у самом селу скоро да нема никаквих могућности, она је место за задовољење скоро свих њихових потреба.

1. фебруара 2010. године угашена је Месна канцеларија Ошљане, а матичне књиге везане са становнике овог села пребачене су у Месну канцеларију Минићево.

Село је од 1902. до 1975. године имало своју основну четворогодишњу (кратко и шестогодишњу) школу. Раније су ђаци из Ошљана у Минићеву похађали остатак разреда основног образовања, а од гашења школе у селу у Минићеву похађају свих осам разреда. Данас, 2011. године, у Минићево из Ошљана путује 14 деце. Школа у Минићеву има статус издвојеног одељења Основне школе *Дубрава* у Књажевцу. Најближе средње школе су у Књажевцу и Зајечару. Најближи објекти за рукомет, мали фудбал и кошарку су у школском дворишту у Минићеву, а најближи терен за велики фудбал је игралиште Фудбалског клуба *Слога* у Минићеву, који је и најближе спортско друштво, уз Карате клуб Минићево, који ради у школској сали.

Најближа амбуланта такође је у Минићеву (јединица Здравственог центра у Књажевцу), где се налази и здравствена документација становника Ошљана. У Минићеву је и најближа апотека. До пре десетак година у одређеним терминима медицинско особље примало је пацијенте у просторијама Задружног дома у Старом Селу и у просторијама некадашње школе у Клисуре, али ова пракса је прекинута. Најближи Дом здравља је у Књажевцу, а у тежим случајевима користе се услуге болница у Књажевцу и Зајечару.

У Минићеву је и најближа пошта. Ту су и богатије опремљене прехранбене продавнице, као и најближе пољопривредне продавнице. До пре десетак година продавнице мешовите робе (прехранбене и друге индустријске робе) биле су у Задружним домовима у Горњој Клисуре, Доњој Клисуре и Старом Селу, а данас само у Старом Селу. Поред тога што хлебом снабдева ову продавницу, пекарска фирма из Минићева један број становника Клисуре и Белбрадича снабдева хлебом и још неким животним намирницама по наруџбини на два дана превозним средством на одређеним пунктовима. Најближа уређена пијаца у летњем периоду је у Минићеву, а уређена пијаца током целе године средом и суботом у Књажевцу.

У Минићеву је и најближа ветеринарска станица. Ветеринари из Минићева, Књажевца и Зајечара у село долазе по позиву, а и због организоване вакцинације паса. У Минићеву је и најближа бензинска пумпа.

Ошљане тренутно припада минићевској црквеној парохији, једно време (до краја Другог светског рата) имало је своју парохију са црквом у Новом Кориту, али је од старине везано за средњевековни

манастир Суводол у атару суседног села Селачке.

Од Ошљана се до Минићева стиже аутомобилом, зависно од засеока или махале, за 7 до 15 минута у летњим условима, а до општинског центра за око 20-30 минута. За разлику од ранијег периода, када је село са Минићевом, Зајечаром, Бором и Књажевцем било повезано аутобуским линијама Књажевац – Ново Корито и Бор (преко Зајечара) – Ново Корито, оно више нема сталну аутобуску линију. Само у току школске године на линији Минићево – Ново Корито саобраћа ђачки аутобус, који вози и ђаке из Ошљана. Родитељи из Старог Села и Коњског дела возе своју децу до аутобуске станице на месту *Стрџиште*. Ђачки аутобус понекад, али не по правилу, превози и одрасле путнике. Најсигурнија веза са селом, осим приватних аутомобила, јесу таксисти из Минићева. Минићево, пак, има многе аутобуске и железничке линије на правцу Зајечар – Књажевац и даље.

Друштвени живот

Осим личних, комшијских, контаката у свим деловима села, свакодневна окупљања људи има само у продавници у Старом Селу, која се отвара сваког дана ујутру и увече. Мушкарци седе и, уз алкохолна пића, разговарају. Приликом силаска у Минићево, мушкарци су корисници и две минићевске кафане.

Због старачке структуре становништва, која подразумева често умирање људи, најчешћи друштвени догађаји су сахране. Осим за саме сахране, људи се, према традицији, окупљају и у прву суботу, на четрдесет дана, пола године и годину дана после смрти појединца, а ови посмртни обичаји подразумевају и мање или веће ангажовање припадника друштвене заједнице ван породице умрлог (види Крстић 2003).

Иначе, једино окупљање и деловање људи у институционалном оквиру јесте окупљање ловаца. Ошљане има посебну, и то веома успешну, секцију (види Торлак 2007б; 2007д; 2009; Ристић и Јеленковић 2004, 49-50, 81, 83, 84, 88), која има тридесетак чланова, које чине мештани или људи из Зајечара, Бора и Књажевца, који су родом или пореклом из Ошљана или су, пак, ошљански зетови. Они који гравитирају Старом Селу, окупљају се, заједно са другим мештанима, у вечерњим часовима у сеоској продавници, а имају и једну своју колибу на месту *Горунџац*, испод врха *Трџак*, у којој се друже и ноће.

Изузетно природно окружење које боравак у Ошљану, посебно у пролећном периоду, чини веома пријатним, један је од разлога због којих се у њему током маја и јуна дешавају масовнија окупљања. У засеоку Старо Село за 1. мај се масовно излази на првомајски уранак на висоравни *Старчудрума*. Осим мањег броја мештана, учесници уранка су млађи и средовечни људи из градова (Зајечар, Бор, Књажевац, чак и Београд) пореклом из села, који доводе и своје го-

сте са стране. Уранак подразумева дружење уз печење јагањаца на ражњу на више пунктова (по групама) по ободу велике ливаде, игру деце по ливади, шетњу жена и деце по околини, ручкове на ливади по групама и дружење уз пиће, фудбалску утакмицу мушкараца. Иако је реч о традицији успостављеној половином XX века у оквиру социјалистичког политичког пројекта, који више не постоји и не даје идеолошку потпору овом догађају, уранак се (као и уопште првомајски уранци у овом крају), због слободних дана који се за Први мај добијају у фирмама и због лепог угођаја у природном амбијенту, и даље одржава скоро у пуној свежини. У другим засеоцима се првомајска дружења организују по домаћинствима, искључиво од стране омладине. (види Торлак 2010а)

Разлог за масовнија окупљања и долазак људи родом и пореклом из Ошљана са својим гостима јесу и пролећни верски празници. Пошто је реч о старопланинском сточарском крају, у традицији је, дубоко укоревен, сточарски (овчарски) празник *Ђурђевдан* (6. мај). Традиција је да свако домаћинство слави Ђурђевдан (пошто је свако имало и овце), међутим, данас се масовије слави само у Старом Селу у сваком живљем домаћинству, уз неколико примера и у другим засеоцима. Без других ђурђевданских обичаја (који су некада трајали два дана и подразумевали велики број обичајних поступака) или са мало њих, слављење подразумева печење ђурђевданског јагњета на ражњу и заједничку трпезу са потомцима из града и гостима са стране. Појединим домаћинствима из Старог Села (везаним за род *Тополóвци*) Ђурђевдан је и слава, па неки од њих са својим гостима излазе на, почетком 90-их година XX века обновљено, култно место посвећено овом празнику и ту обављају обред резања колача. (види Торлак 2010б)

Пошто највећи број домаћинстава Ошљана слави славу *Свети Никóла* и обред резања колача са трпезом, по традицији, обавља на дан и летњег (22. мај) и зимског Светог Николе (19. децембар), село због посета потомака и гостију донекле оживи и на дан летњег Светог Николе, када свечари обављају резање колача и припређују трпезу уз обавезну јагњетину.

Заветина села је *Мáли Спáсовдан* (недељу дана после Спасовдана, углавном прва половина јуна). Некада је ово био централни догађај у селу и прослављан је уз музику и весеље на самом култном месту *Мáли Спáсовдан* (култни гај са каменим заветним крстом). Током времена становници заселака Белбрадич и Клисура све више су давали значај засеоским заветинама, али су поштовали и ову сеоску. Последњих година она се прославља само у Старом Селу и махалама Коњски Дел, Река и Луково, где већи број домаћинстава за своје потомке из градова и госте припређује ручак са обавезном јагњетином. Колачар, који се повремено мења међу становницима Старог Села, излази на култно место Мали Спасовдан и са својом породицом и

својим гостима, понекад и са музиком, врши обред резања колача. Потом се сви враћају у његов дом, где се приређује ручак. Неки колачари то обаве у мањем кругу људи, а неки у већем, тако да је један колачар 2004. године направио већу прославу у сали Задружног дома у Старом Селу.

Заветина засеока Белбрадич је *Видовдан* (28. јун). Мањи број људи из овог засеока обновио је култно место *Видовдан* (изграђена су два вењака) и, уз резање колача, са својим гостима организује заједничку трпезу за 40-50 гостију (види Торлак 2008б).

Заветина засеока Клисура је *Свети Рáнђел* (26. јул). Последњих година организација прославе је на вишем нивоу, те се у задружној згради у Горњој Клисури, после обреда резања колача (колачари се мењају сваке године), уз музику обавља заједничка трпеза.

Ошљане је вековима било парохијско село средњевековног манастира Суводол, који се налази недалеко од суседног села Селачка (у најновије време овом манастиру парохија је одузета и придодата минићевској и малоизворској парохији). Становници Ошљана су, посебно становници Старог Села, за овај манастир посебно везани. Он је, посвећен Пресветој Богородици, и као свој дан обележава празник Мала Госпојина (21. септембар), у народу овог краја називан *Богорóдица*, када долази веома велики број верника. Међутим, он прославља и празник Велика Госпојина (28. август), у народу овог краја називан *Госпоцúндан*, који, без обзира што такође дође доста верника, као да је резервисан за Ошљанце. Тада они овде масовно долазе (и доминантни су) и после литургије по групама обедују у манастирској порти.

Повремено (не обавезно сваке године) у Старом Селу се, у Задружном дому, организују заједничке веће или мање прославе *Српске Нове године* (Нове године по јулијанском календару, 13/14. јануар). Прославе подразумевају заједничку вечеру уз музику и весеље.

После неколико спонтано организованих дружења десетак-петнаест Ошљанаца, ошљанских зетова и пријатеља пореклом из околних села на викендицама у околини Зајечара, 2007. године реализована је идеја да се, уз већи број људи, дружења организују и у самом селу. У засеоку Старо Село 1. априла 2007. одржано је дружење 25 Ошљанаца и ошљанских зетова, као и два госта пореклом из околних села. Дружење је почело уз окретање јагњета на ражњу и ракију у једном домаћинству, а затим је уз трпезу, звуке хармонике и песму настављено у сеоском Дому. По истом принципу дружење је организовано и 7. октобра исте године, с тим што је овог пута било 38 учесника (од чега 7 гостију са стране) (види Торлак 2007а; 2008а). Међутим, појединци који су прихватили даљу организацију овог дружења у другим засеоцима нису смогли снаге и да га спроведу, тако да се са овом праксом престало (и касније је било мањих дружења на зајечарским викендицама и у Горњој Клисури).